

TVOŘENÍ SLOV V JIHOSLOVANSKÝCH JAZYCÍCH

- **odvozování (derivace)** – pomocí přípon (sufixace), předpon (prefixace) nebo obojího (prefixačně-sufixační postup)
- **skládání (kompozice)** – pomocí spojení alespoň dvou autosémantických slovních základů (přední člen, zadní člen kompozita)

Slova **neodvozená (nemotivovaná)**, jsou-li slovotvorným základem, pak je označujeme jako **motivující** x **odvozená (motivovaná)**

sufix = přípona → sufixace

prefix = předpona → prefixace

sufixy + **prefixy** = souhrnně **afixy**

postfix = sufix, který se připojuje až na konec slova (za koncovku) (*jaký-si, jakého-si*)

distantní formant = stojící samostatně (*se, si: zhoršit → zhoršit se*)

interfix, konekt = spojovací vokál při kompozičním tvoření (*život-o-pis*), může být i nulový (*knih-0-tisk*)

spřežka = kompozitum, v němž má přední člen podobu flektivního tvaru (*lásky-plný*)

resufixace = náhrada jednoho sufixu jiným, s jinou funkcí (*vlas-atý → vlas-áč*)

Pokud plní derivační úlohu přímo koncovka, jde o polyfunkční morfém a z hlediska slovotvorby jej nazýváme **koncovka/sufix**.

Sémantické hledisko:

Slovotvorné afixy význam slova buď mění (slovnědruhově zařazení se přitom měnit nemusí: *les → lesník; mutace*), nebo k němu přidávají další sémantický rys (znak) (*les → lesík, psát → nadepsat; modifikace*), anebo význam slova nemění, ale převádějí jeho obsah do jiného slovního druhu (*cvičit → cvičení; transpozice*).

Na základě povahy sémantického vztahu mezi slovem motivujícím a motivovaným → **slovotvorné kategorie** (jména činitelská, obyvatelská aj.). Každá kategorie má několik **slovotvorných typů** (liší se slovotvornými postupy nebo prostředky). Ty se navzájem liší svou **produktivitou**, tj. spojitelností afixů s určitými druhy základů. Pokud nějaký afix dnes již nelze spojit s žádným základem, jedná se o typ neproduktivní.

Slovotvorný základ je jakákoliv jednoduchá nebo i komplikovaná struktura, která slouží jako motivující formace k vytvoření nového slova.

Slovotvorný řetězec (např. *lék → léčit → vyléčit → vyléčený*)

1. Sufixační tvoření (výběr)

a) podstatná jména

Názvy osob podle činnosti – jména činitelská a konatelská

S, H: -ač (*brijač*) -l(a)c (*čitalac*) -telj (*prevoditelj*), méně produktivní -(a)c, -nik, -ar/-ičar, -aš; sufixy cizího původu: -džija -ist(a)

B: -ač (*orač*) -ec (*lovec*) -ar/-jar (*zidar*) -tel (*pisatelj*) -nik/-ik (*skitnik*);

sufixy cizího původu: -čik (*zavarčik*) -džija/-čija (*bojadžija, zanajatčija*) -ist, -ier aj.

M: -ač (*kopač*) -ec (*starec*) -ar (*ribar*) -nik (*nastavnik*);

sufixy cizího původu -džija/-čija (*bozadžija, zanetčija*)

Jména podle původu a příslušnosti – jména obyvatelská

S, H: -anin/-čanin (*Beograđanin, Zagrepčanin, seljanin*) -(a)c (*Hercegovac, Finac, dinamovac, isusovac*) -an(a)c (*Amerikanac, Bosanac, Srbijanac*), neproduktivní -in (*Bugarin, Turčin, Tatarin*); sufixy cizího původu: -lija (*Sarajlija, Sandžaklija*) -ez (*Englez, Kinez*)

B: -in/-anin/-janin/-čanin (*bálgarin, građdanin, plovidivčanin, seljanin*)

-ec/-anec (*indiec, planinec, sofijanec, amerikanec*)

Názvy míst – jména zeměpisná (názvy zemí a států)

S, H: -ija (*Albanija, Italija, Rusija, Srbija*) -ska/-ška/-čka (*Hrvatska, Srpska, Češka, Norveška, Slovačka, Grčka*)

B: -ija (*Albanija, Italija, Rusija, Sárbsija, Čehija, Bálgarija*) -sko/-ško (*Härvatsko, Vlaško*)

Jména přechýlená

S, H: -ica (*učiteljica, studentica* H, *kolegica* H/*koleginica* S; *Hrvatica, Mađarica; lavica, vučica, zečica*) hl. obecná a samice; -ka (*novinarka, građanka; Bosanka, Zagrepčanka*) sonora, produktivní u obyv.; -inja (*junakinja, rođakinja; Grkinja, Čehinja, Poljakinja*) velára; -kinja (*trgovkinja, ropkinja, pijanistkinja; Francuskinja, Kineskinja, Srpkinja*); Mnoho profesí, stejně jako nové názvy povolání se spíše nepřechylují, podobně i příjmení.

B: -ka (*gotvačka, učitelka, lekarka; građanka, sofijanka, ungarka; zajka*) hl. činitelská, geografická; -ica/-nica (*starica, godenica, carica; lāvica, vālčica*) hl. protějšky k -ec, -(n)ik a samice; -inja/-kinja (*sluginja, knjaginja, boginja; čehkinja, gārkinja, lāžkinja*) hl. činitelská, geografická a protějšek k -0

Názvy dějů – podstatná jména slovesná

S, H: -e (-nje/-će) (*čuvanje, slanje, liječenje; otkriće*) -0 (*bijeg, pad, prijelaz, prijenos, izvoz*) méně produktivní; -ba (*borba*) -nja (*šetnja*) -ot (*grohot*) aj.

B: -e (-nie/-ne) (*stradanie, udarenie, rešenje; rešavane, prodavane, spane*) -0 (*vnos, iznos*) -ba (*borba, veselba*) -ež (*gärmež, valež*) -ot (*vikot*), -ka (*celuvka, usmivka*) aj.

Jména zdobnělá

S, H: **-ić/-ćić** (*gradić, golubić, nosić, sinčić; činovničić^{hanl.}*) **-ica/-ćica** (*glavica, mamica, knjižica, djevojčica, mačkica; klupčica, grančica*) **-ce** (*jajce, zvonce, groce*) méně produktivní **-ak** (*golubak, anđelak, đavolak*)

(české **-ek** je produktivnější než sch. **-ak**, sch. **-ica** odpovídá co do produktivity čes. **-ka**)

B: **-ec** (*bratec, dáždec, vetrec*) **-ka** (*gradinka, buzka, lžička*) **-ica/-ćica** (*glavica, račica; krāvčica*) **-ce** (*selce, krilce, mlekce*)

b) přídavná jména

Přídavná jména jakostní

S, H: **-an (-ni)** (*bolestan, pametan, snažan*) **-ićan (-ićni)** (*energićan, simpatićan*)

B: **-(ov)en** (*beden, smešen, česten; svetoven, duhoven*) **-(l)iv** (*mārzeliiv, štastliiv, žalostiv*)

Přídavná jména vztahová

S, H: **-(ov/ev/in)ski/-ški/-ćki** (*gradski, bratski, muški, češki, djevojački; blokovski, kraljevski, majčinski*) **-ićki** (*turistićki, socijalistićki*) **-ni** (*autobusni, državni*) **-en** (*staklen, voden*)

B: **-(ov/ev)ski/-ki** (*gradski, burgaski, mážki; djadovski, hamletovski*) **-en** (*kuklen, dāřžaven, dāřven*)

Přídavná jména individuálně přivlastňovací

S, H: **-ov/-ev** (*bratov, gospodarov/-ev, očev; volkswagenov, sunčev*) **-in** (*ženin, tatin, bakin; akademijin, matičin*)

B: **-ov/-ev** (*bratov, čičov, Iliev*) **-in** (*ženin, majčin, baštin, Mariin, Ivančin*)

c) slovesa

Deadjektivní slovesa s významem „činit jakým“

S, H: **-i-** (*oslijepiti, osladiti*) **-a-** (*mekšati, jačati*)

B: **-0-** (*pālnja, mokrja, čistja*)

Slovesa odvozená od cizích jmen

S, H: **-isa-/ira-/izira-** (*funkcionisati/funkcionirati, promovisati/promovirati, diplomirati, [adresovati]^{disim}/adresirati, [realizovati]^{disim}/realizirati, [angažovati]/angažirati*)

B: **-asa-/jasa-/osa-/isa-/esa-** (*haresam, bojadisam, červjasam, krāstosam, muhljasam*)
vesměš výpůjčky z řečtiny;

-ira-/izira- (*aboniram, angažiram, nerviram; moderniziram, realiziram*)

2. Prefixační tvoření (výběr)

a) podstatná jména

Předložkové předpony

S, H: nad- (*nadgradnja*) pod- (*podvrsta*) ...

B: pred- (*predlog*) protivno- (*protivootrova*) ...

Hodnotící předpony

S, H: vele- (*velegrad, velesila*) pra- (*prabaka*) ...

B: laže- (*laženauka*) psevdno- (*psevdopatriot*) ...

b) přídavná jména

Předpony zeslabující

S, H: na- (*nažut, nagluv/nagluh*) pri- (*priglup*) ...

B: polu- (*polugol, polugluh*) vāz- (*vāzžālt, vāzgorčiv*) ...

Předpony zesilující

S, H, B: pre- (*prebogat, predug; predobār, prekrasen*) ...

c) slovesa

Tvoření dokonavých sloves, s nejrůznějším významem

S, H: u- uz- do- nad- iz- od- ... (*ulet/j/eti, uzdignuti, doći, nadmašiti, iskupiti, otputovati*)

B: v- vāz- do- nad- iz- ot- ... (*vnesa, vāzdigna, dojda, nadmina, izpija, otkāsna*)

Tzv. sekundární imperfektiva

Č *pracovat* → *rozpracovat* → *rozpracovávat*

S, H *raditi* → *razraditi* → *razrađivati*

B *rabotja* → *razrabotja* → *razrabotvam*

Afixoidy – vázané morfémy podobné afixům; jsou autosémantické, ale fungují jen jako slovotvorný základ, nikoliv jako samostatné slovo;

Prefixoidy: aero- auto- makro- mili- mega- hidro- euro-/evro- ...

Suffixoidy: -bus -fil -log -teka -fob ...

Radixy – jsou blízké afixoidům, ale mohou existovat jako samostatné slovo (*sexbomba*, *pornofilm*, *folkzvezda* ...)

3. Kompoziční tvoření

S, H: *jugoistok, parobrod, dobrodušan, dangubiti ...*

B: *severozapad, daždobran, beloglav, sineok, Dimitrovdn ...*

4. Tvoření přejetím z cizích jazyků

Proces přejímání cizích slov = internacionalizace

a) Přejímky (přizpůsobují se dom. jazyku, často přejatý základ + dom. afix /adaptace/)

- **prejímky citátové** (*science fiction*)

- **prejímky částečně přizpůsobené** (*display/displej*)

- **prejímky zcela přizpůsobené** (*digitální, ofsajd, sporadický*)

- **prejímky zcela zdomácnělé** (*škola, košile, anděl*)

b) Kalky (prejímky sémantického charakteru, převzat je pouze „vzorec“, „materiál“ je domácí)

(*utisak* ← fr. *impression*; *samovlašće* ← fr. *autocratie*; *časopis* ← něm. *Zeitschrift* ...)

Internacionalismy – slova nebo výrazy užívané ve více nepřibuzných jazycích určitého kulturního areálu, a to buď nadnárodní (*atlet*) nebo charakteristické pro určité místo (*tundra*) nebo uměle vytvořené z řeckých a latinských kořenů (*centimetr*).

5. Tvoření zkratk a zkratkových slov

- **iniciálové zkratky** (*HDZ, ODS, ČSSR, BSP* ...)
- **zkratková slova** (*NAMA, INA, HAZU, DIK, MUKL, PES*, ale i *Tanjug, Čedok* ...)
- **zkrácená slova** (**S, H** *itd., npr.*; **B** *i t.n., např.*; **Č** *atd., např.* ...)

U zkratkových slov je někdy možné připojit sufix (*GAZ* → *gazík*, *NATO* → *natovac* ...)